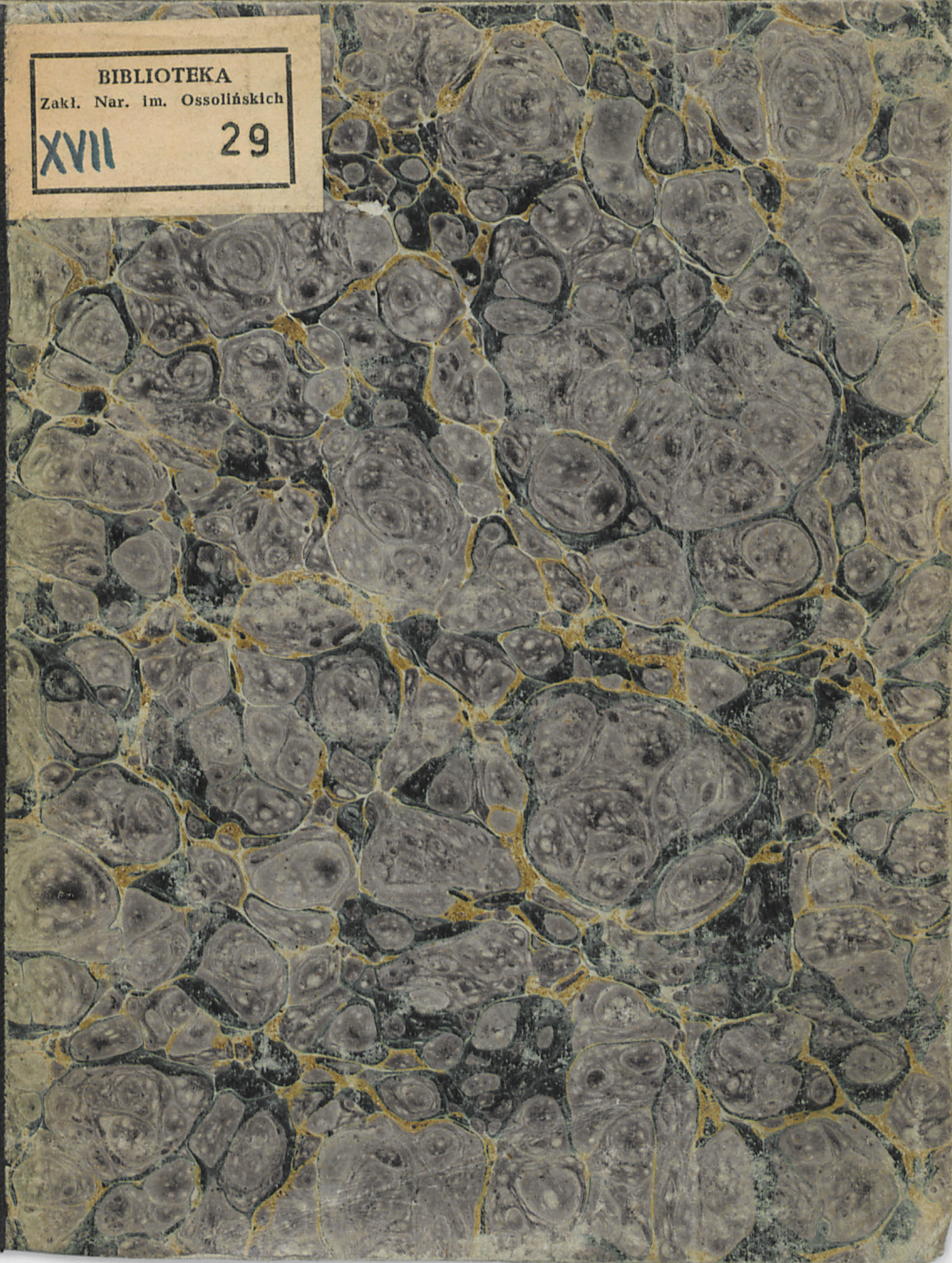

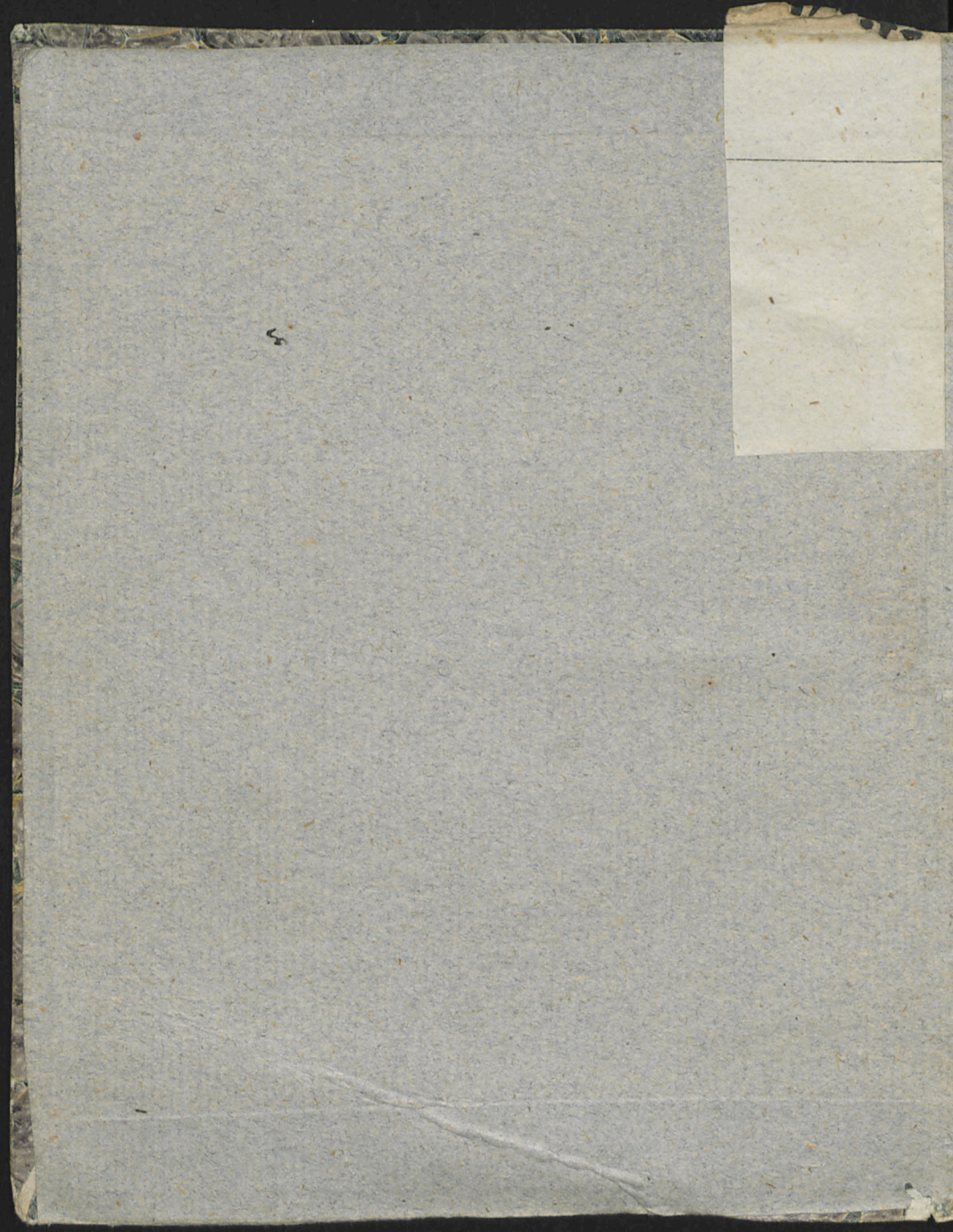
BIBLIOTEKA

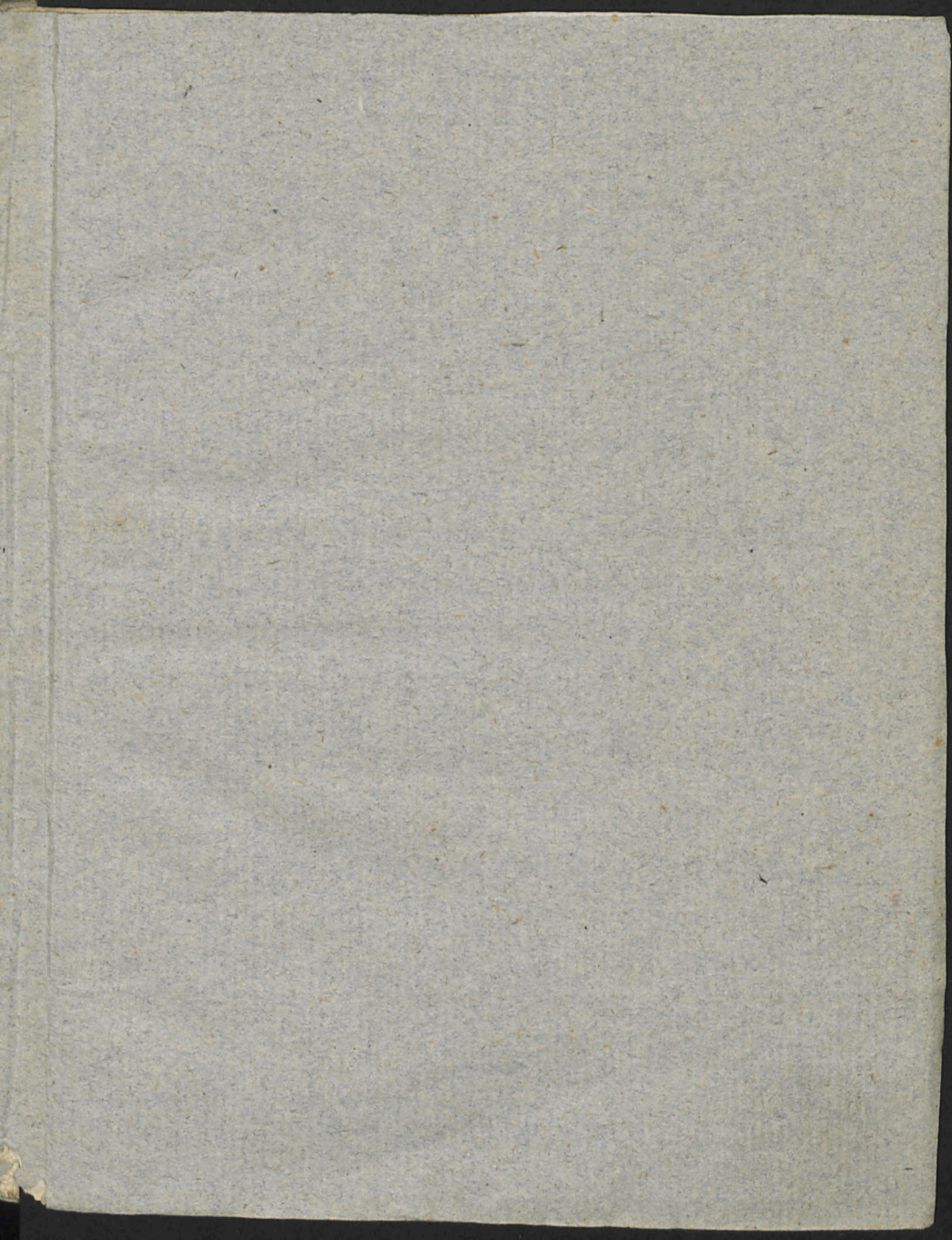
Zakł. Nar. im. Ossolińskich

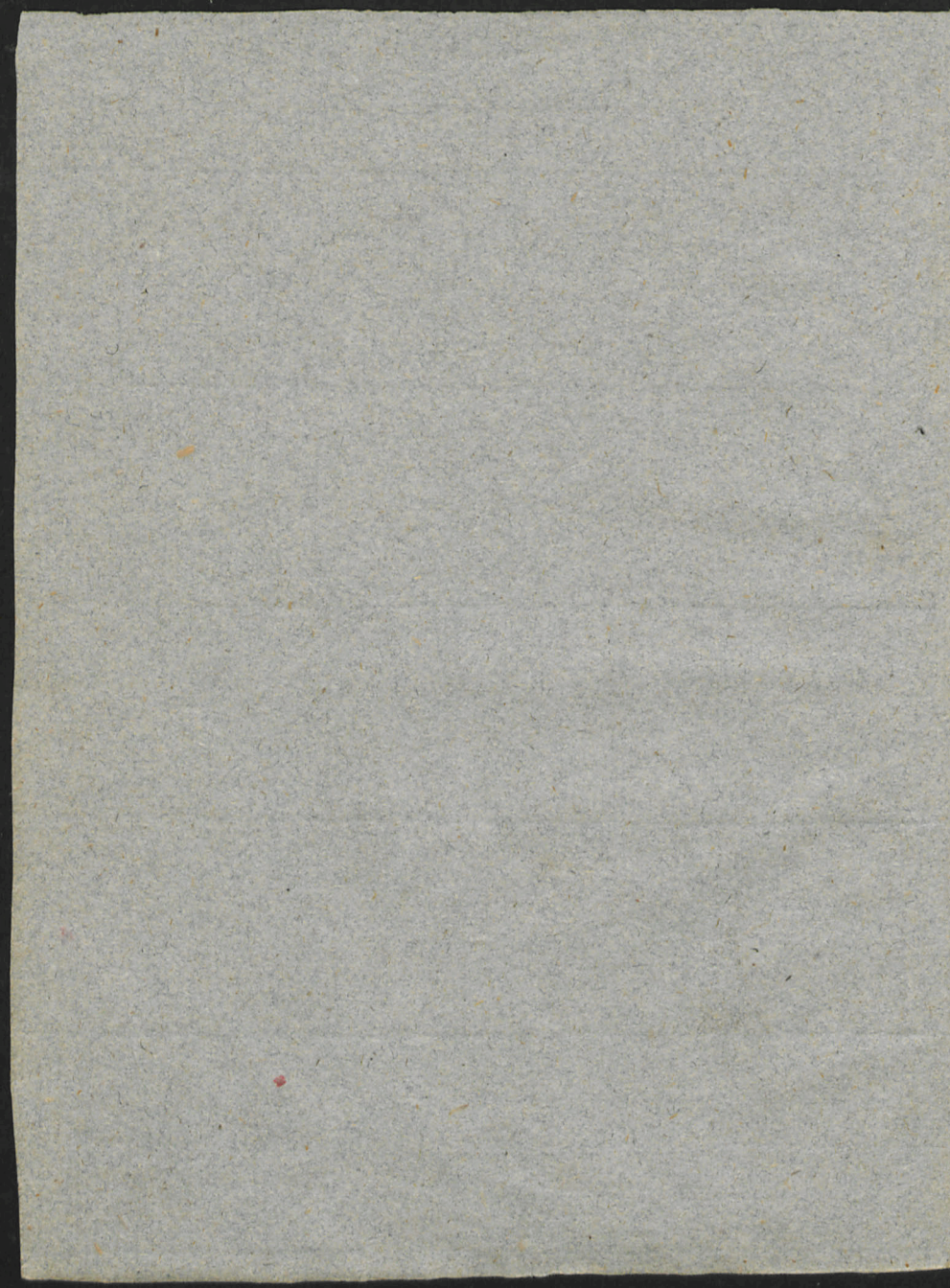
XVII

29

STATVS
VENETORVM,

SIVE

Breuis Tractatus.

De Origine & v~~o~~luptate Venetorum:

De Dominio & ditione:

De ratione administrationis eiusdē dominij:

De acceptis siue proventibus, & expensis:

De apparatibus bellicis:

De successibus in bellis:

De Vicinis.

*Bibliothecae
Ipsolinianae
offens. & Hieronymus
Kuryski*

CONSCRIPT:

A

PAVLO PALCZOWSKI DE PALCZOWICE.

11.970

CRACOVIAE,

In Officina Lazari, Anno Domini,

Sapient: Cap: 6.

Si delectamini sedibus & sceptris, ô Reges populi, diligite sapientiam, vt in perpetuum regnetis.

Aristot: 3ⁱⁱ. Politica:

Prudentia imperantis, propria & vnica virtus.

Seneca Epist: 25. 7.

Si vis tibi omnia subijcere, te subijce rationi. Multos reges si Ratio te rexerit: ab illâ disces quid, & quemadmodum aggredi debeas.

XVII-29-III

ILLVSTRI AC MAGNIFICŌ D.

3

DOMINO SEBESTIANO

LVBOMIRSKI, COMITI IN WISNICZ,

CASTELLANO VOYNICENSI, CAPITANEO

Scepusiensi, Dopcicensi, &c.

DOMINO ET AVVNCVLO MEO

obseruandissimo.

OLENTII, QUI LONGINQVAS peregrinationes suscipiunt, finitis ijs, quid peregrinando viderint & audiuerint, publicis scriptis ostendere. Hinc tot libri inscripti, *Peregrinationes, Artes Apodemica, Deliciae peregrinantium, Itinera-ria, etc.* Inter quos is cui titulus est: *Hierosolymitana Peregrinatio Illustris: D. Nicolai Christophori Radziwili, Ducis in Olika & Nieswieß, &c.* excellere mihi videtur, tum ob descriptionem regionum remotissimarum, tum ob varietatem rerum admirandarum. Ac ego quidem, cum sedecim annos cōtinuos alienas terras & regiones viderim; ac inprimis Germaniam, Belgium, Angliam, Galliam, & Italiam peragrauerim; nunc verò Deo comite saluus & incolumis in patriam redierim. *¶ Conglium & Exemplum tot ac tantorum viro-*

Quid verò cōmemorem? an monumenta, antiquitates, metalla, mōtes, planities, sylvas, lacus, flumina, maria, monstra, & cætera eiusmodi? Minuta ista sunt, & ferè omnium eorum qui peregrinationes suas describunt, cōmune argumentum. Quid ergo? an Platonē secutus, quid in ijs regionib: & Respub: in quibus vixerim, bene cōstitutum sit, referam? Id verò operæpretium videtur. Sed inter tot Respub: quam potissimùm eligam? Certè eam quæ optimè & sapientissimè sit instituta; qualem esse Venetorum, vel inde facilè perspicipoteest, quòd tot seculis salua & incolumis persistat. *Nulla enim hominū societas in felici gradu diu permanere potest, nisi habeat rectoricem sui Consilium & Sapientiam.* Sed opusculum hoc cuius ^{opusculi} tutelæ vel gratiæ commitam? non diù nec ancipiti consilii lance mihi de eo deliberandum: tuo Nomini vir Illustris ac Magnifice offerendum est. Materiam considero? Politica & ciuilis est; & tu Politica hac virtute præstantiorem nullam esse ducis. Et meritò. Hac enim duce ad tot honorum gradus peruenisti; nec adhuc pedem figis. Nam vt omittam alias dignitates, quis ignorat tot Capitaneatus, Sandecensem; Scepusiensem, Dopcicensem, & non dudum Castellanatum Woynicensem, virtutis

& mercedem vel potius testem existere? Quid te aliud in locum Senatus huius Regni promouit, nisi Prudētia tua Politica? Et quidem cū Respub: Venetorū prudētissimè, vt dixi, & maximè politicè sit ordinata; omnes ij qui Rebuspub: cū dignitate præesse volunt, semper sibi laudi ducunt, illius Reipub: statum, & vt ita dicam, naturā cognoscere. Et si enim non omnes illius leges & instituta, formæ eius Reipub: quam gubernant conuenire sciant; nihilominus tamen eo delectantur, quod Idæam quandam in mente habeant, Reipub: optimè constitutæ. In quorum numero cū tu etiam sis, & cum virtute hac Politica in primis delecteris, locūq; in Senatu huius Regni omnium iudicio cū laude obtineas; cur mihi metuendū, ne tibi molestū sit, Tractatū hunc de Statu illius Reipub: sub Nominis tui auspicio euulgatum conspicerē? cur mihi verendum, ne tibi displiceat, Nomini tuo dedicata videre ea, quæ te scire à tua Prudentia & multiplici rerum politicarum scientia nō alienū esse ducis? En causam dedicationis meæ, sed publicam: priuatam etiam addam. Cū Dopsici essem, quantam ego tuam erga me humanitatem, & beneuolentiam expertus sum? Quoties me admonuisti, ne domi desiderem & delitescerē, sed ad Regis au-

meæ fructus maturitatem expectarem, in ea luce cùm
 spe aliqua versarer: velle te me consilio tuo, auxilio, o-
 pibus & facultatib9 iuuare & promouere: omnibusq;
 palam facere, te etiam in sublimi gradu & celsa fortu-
 na constitutum, non tamen dedignari tenuioris cõdi-
 tionis & fortunæ, propinquos & consanguineos; sed
 potius optare vt emergant, tuumq; ad id auxiliũ prom-
 ptum eis semper & paratũ esse. Aspiciat igitur lucẽ
 Illustri ac Magnifico tuo Nomine illustratum hoc meũ
 opusculũ. Suscipe sereno vultu, Senator Amplissime,
 particulam quandam eius Materiæ, quam dum quoti-
 die tractas, non solũ tibi es honori, verumetiam Rei-
 pub. emolumento. Accipe benigno animo, signum
 & testimonium studij & obseruantix erga te meæ: be-
 neq; Vale cum omnibus tuis diu ac feliciter.

Tue Mag:

Addictissimus.

Paulus Palczowski.

Quid ais Lector? an mihi vsurpationem alieni laboris & Industriæ obijcis? cum de Statu huius Reipub: nonnulla scripta, præsertim Italicè reperiantur. Atqui nihil nunc dicitur, quod non dictum sit prius: Siam dudum libros ex libris composuimus. Quid verò si ego iisdem oculis & eadem mente, qua illi, qui hæc ante me notarunt & descripserunt, viderim & obseruauerim? Sed sit sanè desumptus iste Tractatus, ex varijs authoribus, (neq; enim id inuitus concesserim, vt te eò faciliorem reprehensorem habeam, cum hic aliquid inuenias, quod aliter se habere, compertius tibi & exploratius sit) potissimum verò ijs, qui Italicè de eo scripserunt; an propterea nihil omninò hîc equidem egisse tibi videar? At si ita est, vanum igitur eorum studium, qui in aliorum obscure scripta commentarios suos edunt. Hæc enim opera, aliorum scripta ex vno sermone in alium vertendi, certa quædam est species interpretationis: quin etiam plus præstare videntur ijs, qui peregrinis libris latine reddendis, quam qui aliorum scriptis interpretandis operam nauant; cum plures sint, qui eandem operam desiderent, magisque sint obscure scripta, Italice, Gallico, Germanico sermone ei, qui easdem linguas ignorat, quam scripta Platonis, Aristotelis, & aliorum Philosophorum ijs, qui studio Philosophiæ incumbunt. Vanus item labor est eorum, qui ea quæ in multis authoribus dispersa & dissipata reperiunt, in certum quendam ordinem redigunt, & in vnum quasi corpus colligunt: postremæque sunt partes Architecti in extruendo ædificio, cum ei ab alijs calx, ab alijs saxa, & id genus alia ad id necessaria supeditentur. An verò me in aliena Reipub: curiosum esse dicis? Atqui Peregrinantes

Et Peregrinatio definitur, Peragratio alienarum regionū, cum intentione in eis inquirendi ea, quæ ad finem studiorum cuiuslibet, assequendum faciunt. Duplex autem iste finis Priuatus & Publicus. Neque enim nobis solum nati sumus, sed etiam Patriæ &c. Quãobrem Plato iubet eos, qui ex alienis regionibus, domum redeunt, exponere quid in illis notatu dignum viderint. Quid ergo ais Lector? an te nunc æquorem & benigniorem habeo? an me iam crimine Usurpationis alieni, & vitio curiositatis liberas? præceptoque Platonis obsequi iubes? sed quid si in exponendo errem & halluciner? Hic verò ad Humanitatem tuam confugio, teque rogo, vt id tribuas difficultati cognoscendi vel mediocriter, Statum eius Reipub: quæ illud Valerij, Taciturnitatem optimum atque tutissimum esse rerum administrandarum vinculum, inprimis obseruat: & cum desint vires vt tamen voluntatem laudes. Si enim huic meò quanto locunque studio fauebis, non solum tuo hoc fauore, error et ignorantia mea ita corrigetur, vt vix appareat, verùm etiam animus mihi addetur, maius quidpiam tentandi, & omnium eorum locorum, in quibus tot annos vixi, præcipuas ciuitates eo modo describendi, cum Tractatu in fine, de ratione instituēdi hominis Nobilis, & modo, perfectionem eam, quæ in eum cadere possit consequendi. Verè enim dictum est a Poeta.

Laudataque virtus

Crescit, & immensum gloria calcar habet.

Adde, quod semper sic existimaui, Nullum tempus melius insumi, quàm quod legendis aut scribendis libris insuma-

STATVS VENETORVM.

CAPVT I.

De Origine Venetorum.

VARIÆ SVNT HISTORICORUM, de Origine Venetorum, opinioniones. Quidam arbitrantur Venetos non Italiae indigenas esse, verum à Venetis Gallis Oceani incolis oriundos. Hi similitudine nominis moueri videtur. Prætereà, quia rei maritimæ studium & gloriam, qui Adriatici sinus oram tenuerunt, vt illi, nunquam neglexissent; essent que ijs, qui in Gallia sunt, si non lingua, moribus tamen & ornatu corporis (vt Polybius ait) perquam similes. Nonnulli Cappadocibus, eam gentem finitimam tradiderunt, ac cum Cimmerijs militasse, posteaque Adriam peruenisse. Alij vicum non longè ab Amastri, tenuisse arbitrati sunt. Plurimi originem eorum referunt, ad Paphlagonas Hænetos, qui, vt Liuius tradit, Polymene duce ad Troiam amisso, cum Antenore in Italiam venerunt: quæ sententia etsi probabilis sit, tamen, si quis rem diligenter considerauerit, proculdubiò inueniet, paruam omninò originis partem ad illos pertinere. Antenor enim fuit

Troianus; vnde Patauini, & qui eum secuti, Troiani sunt: qui (vt ait Sabellicus) Vbi in Italiam ventum est, passi sunt in appellationem Henetorum venire; non quòd aut pauciores essent quàm illi, aut dignitate inferiores; sed quia speciosius visum est fastigium regiae dignitatis penes Antenorem & reliquos deinceps suos esse, quàm nominis appellationem: pluris rem ipsam quàm umbrã nominis facientes. Similiter ij, qui in Latium cum Ænea venerunt victores, nomen in eos quos vicissent, transferri facillè tulêre. Adhæc Aquileienses Latini fuerunt coloni, Concordienses Romani: hi priscis Venetis interiecti Gradum Caprulasque tenuere, quum Hunnico tumultu solum verterunt. Quod cum ita sit, à Roma Latio, Illoque, Venetorum progeniem veriùs, quam Paphlagonia, Cappadocia, aut Gallia, oriundam duxeris.

Cæterùm vrbs ipsius origo in hunc ferè modum se habet. Cùm Hunni Italiae fines inuaderent, metus eorum feritatis, plùs quam barbaricæ, effecit; vt Veneti illi prisci, de quibus modò dictum est, qui circa Adriaticum sinum amœnissima loca inhabitabant, vt periculo propiores; ita etiam primi fuga sibi consulere: propinquasque maris insulas, receptacula nonnũquam piscatorum, vel potius volucrum maritimarum, quæ illuc apricatum ex alto se recipiebant, sedes, tanquam optima aduersus impetum & furorem hostium propugnacula & castella occuparent: Primi tamen authores fugæ

fuerunt Patauini & Aquileienses, viri illustres & mirâ præditi religione: quanto enim quisque illa tempestate veræ pietatis studiosior fuit; tantò magis Hunnum Christiani nominis acerrimum hostem, fugit, suoque exemplo alios ad idem faciendum commouit. Consideratâ deinde loci commoditate, cognito eo optimo aduersus continuas incursiones hostiles præsidio, tutissimoque salutis suæ Asylo; factò concilio, re deliberatâ, & nuncupatis votis, fortunata mœnia solo statui cœperunt: & quidem primum ad Riuumaltum, quem locum Patauini tenuère: tametsi aliqui velint, in eo loco vbi nunc est, templum D. Marci, vrbis ædificandæ factum esse principium; & id quidem VII Calen: Aprilis, in quò ferè omnes conueniunt. De anno dissentiunt. Quidam enim referunt ante euerfionem ab Hunnis Aquileiæ: quidam post eiufdem expugnationem, cœptam ædificari. Cœpit autem obsidione premi Aquileia, anno salutis nostræ, 450. capta tertio post anno, vt quidam tradiderunt. Ita vt verissimillima videatur eorum sententia, qui asserunt, anno 421, prima huius vrbis iacta fuisse fundamenta.

CAPVT II.

De Dominio & ditione Venetorum.

Dominiû Venetorû diuisum est in duas partes, videlicet in Terrestrè & Maritimam. Possident Veneti

in cōtinenti præcipuas ciuitates has, Patauiú, siue vt illi vocāt, Paduá, quæ est omniú amplissima: continet enim in circuitu nouem milliaria italica. Instituta est ibi Academia à Venetis, inter alias causas propter hanc etiam; vt ea ciuitas, quæ per se non est satis habitata & locuples, redderetur hoc modo populosior & locupletior. Floret ibi maximè studium Medicinæ & Philosophiæ: Studium Theologiæ mediocriter exercetur: Studium Iuris omninò ferè languet. Habent præterea Vicentium siue Vicenzam, ciuitatem amœnam, plenam Comitibus & Baronibus: territorium eius est fertillissimú, producit quæ vina nobilissima. Eorum est Verona, omniú, exceptis Venetiis, pulcherrima, platearú munditie, longitudine, amplitudine cōspicua, & parum cedēs magnitudine Patauio. Sub ipsorú ditione est Brixia siue Bressa, cuius territoriú maius est quàm Veronēse, coniunctú cum Patauino. Tenēt etiã ciuitatem Bergamum, naturá loci & arte omnium munitissimam.

Hæ igitur Ciuitates, non tantum satis sunt amplæ, satis pulchræ, & satis diuites; verum etiam non procul à se, & vix vnus diei itineris interuallo distâtes: præterea fortissimæ sunt & munitissimæ. Videndo enim Veneti, quòd prælium infelicitè cum hoste conflictum, possit adducere in periculum totum eum, quem possident, Lombardiæ statum; voluerunt ita munire loca illa & ciuitates Lombardiæ; vt etsi eorum exercitus semel profligaretur (ex quo intelligitur, quàm

ineptè ab aliquibus quæri soleat, (utrum melius sit ciuitates habere munitas, an verò easdem propugnaculis care- re) nihilominus tamen non decertarent, & periclitarentur de toto eo, quem tenent, Lombardiæ statu. Quamobrem ab anno M. D. IX. vsque ad tempus præfens, ita fortificant ciuitates Lombardiæ; vt ab omnibus iudicentur inexpugnabiles. Habent præterea in Marca Treuisum, Conianum, S. Danielis, Spilébergum, Venzonam, ac in Foro Iulij, in Sclauonia, Albania & Istria, possident multas vrbes & castella.

In Mari tenent Veneti Cattarum & Zaram. Eorum præterea est insula Corfu, & insula Candia, quæ continet in circuitu septingenta milliaria italica: producit- que vina generosissima, quæ Maluatica vocant. Sed inter omnes ciuitates, quibus tam in continenti, quam in mari dominantur, principalem locum obtinet Venetiæ, quæ sitæ sunt in æstuario maris Adriatici.

Multi opinantur, ciuitates ad mare non esse locandas, cum inde duo præcipua mala in eos fluant, scilicet, *morbi contagiosi*, causati ex hausto aëre infecto facibus marinis putrefactis, & ex frequenti esu piscium: *Spe-regrini mores*. Cum enim ad eas propter facilitatem importandi merces, ex omnibus mundi partibus homines confluant; fit, vt vnà cum mercibus multa vitia afferant, easque res, quæ languidos & effæminatos reddant animos: ex quibus deinde interitus earum sequitur. Vnde Cæsar volens reddere rationem, propter

quam populi Franciæ & Belgii, sint aliis fortiores & bellicosiores, dicit; *Propterea, quòd à cultu atq; humanitate prouinciæ longissimè absunt, minimèq; ad eos mercatores sæpè commeant, atq; ea quæ ad effeminandos animos pertinent, importantur.* Verùm tamen probabilior est eorum sententia, qui existimant citiùs, & feliciùs crescere ciuitates maritimas quàm alias. Huius enim rei testis est, præteriti temporis Corinthus, Atenæ, Alexandria, Carthago, Bizantium: & nostri temporis in Italia Venetiæ, Genua, Neapolis, quibus annumerari potest Roma, propter vicinitatem maris, & commoditatem Tyberis. Nec obstat, quod de morbis contagiosis, & quod à Cæsare de Belgis, de Sueuis, & Ambianis dicitur. Benè enim ordinatis legibus, & curà magistratuum, facilè eiusmodi mala præcaueri & euitari possunt.

Venetiæ igitur sitæ sunt in æstuario maris Adriatici, habetq; in circuitu milliaria italica octo. Tuetur urbem contra mare furiosum, littus quoddam naturale, ex mari eminens, quod in quinque locis transitum nautis & portum præbet, maximè apud duo Castella, & apud Cziozam, ciuitatem Episcopalem, distantem ab vrbe milliariibus 25. Sunt in circuitu Venetiârû, multæ Insulæ, inter quas Murano est celebris, propter vitra Crystallina, quæ ibi conficiuntur. Diuisæ sunt Venetiæ in duas partes, canali, vt illi nominant, *grande*: quarû vna pars spectat meridiem & occasum; altera ortum & septentrionem: habentq; parochias circiter 60, & mo-

nafteria circiter 40. Præter canalem magnum sunt alij
 infiniti, sed minoris latitudinis, profunditatis, & lon-
 gitudinis. Sunt etiam vici & plateæ, verùm propter ca-
 nales, transitus per eas non vbique est. Quamobrem su-
 perstructi sunt canalibus multi pontes, vt non solùm
 per aquam, verùm etiam per terram (si terra appellari
 debeat, moles saxorum & cæmentorum superstructa
 aquis) commodè vbique transiri possit. Canalis ma-
 gnus vnum tantum habet pontem: sed non solùm vno
 arcu artificiosissimè & pulcherrimè, verùm etiam in
 loco commodissimo exstructum. Coniūgit enim Riuu-
 maltū locum, vbi mercatores negotiorum suorum gratiâ
 conuenire solent, cum plateâ, quæ ducit ad forum Diui
 Marci, & templum eiusdem D. Marci magnificentissi-
 mè fabricatum. Verùm, nè quilibet, cui transeundus
 est ille canalis, venire prius cogatur ad pontem; mul-
 ti sunt, qui cum nauiculis, ferè ante cuiusuis ædes expe-
 ctant; & transire volentes, ab vno loco ad alium trans-
 uehunt. Nemo tamen potest operam istam nauare,
 nisi prius ei sit concessum: nec in quouis loco; sed cer-
 tis traiectionibus certi destinantur: numerus etiam trans-
 uehendorū, & pretium certum pro eo labore assignatū.
 Utuntur Veneti nauiculis istis, quas *le Gondole* vocant,
 loco equorum, asinorum, & curruum: numerusq; ea-
 rum est maximus. Etenim præter mercenarias multæ e-
 tiam sunt ciuium & nobilium. Commodius & citius
 ad quemuis locum peruenitur aquâ quàm terrâ. Pulchri-

tudo prætereâ ciuitatis meliùs conspicitur eundo per aquam, quàm per terram. Etenim facies ipsa ædium canales spectat, qui cùm sint plerunq; ampli, deregunt eâ & totam conspiciendam præbent, quod fieri non potest in angustiis platearum.

Aer Venetijs non est admodum saluber, nec mirum, cùm sitæ sint in locis paludosis, hominesq; ex omnibus mundi partibus ad eas confluant, coganturq; interdum, propter defectum victus, cibos minus salubres capere. Verùm quæ causa est, quòd raro tamen pestis Venetiis dominetur? Causa est, optima ratio gubernandi. Inter reliquos enim ciuitatis magistratus, creantur etiam tres procuratores sanitatis: quorum officium est, primò, Prouidere, ne quis in ciuitatem intret, sine litteris (quas appellant *la fede*) quæ ostendant, cuius sit nationis, conditionis, & vnde veniat: nec satis est intrare volenti habere eiusmodi litteras; verùm necesse est, vt in omnibus locis, quæ transijt, litteris illis fuerit subscriptum. Aliter enim fieri posset, vt aliquis sanus, ex aliquo loco, egrederetur; verùm loca eiusmodi transiret, quæ essent infecta, atque ita infectus eo veniret. Iam id fieri non potest, adhibita illa cautione. Dicit aliquis: Quomodo constare potest Procuratoribus sanitatis, de aduentu singulorum; cùm Vrbs non sit cincta mœnibus, & vbique aditus intransitibus pateat? Constat eis propterea, quia ij, qui homines aduehunt, non egredi eos in terram sinunt antè, quàm ab eis lit-

hinc ordo
teræ illæ accipiantur. Quod si autem aliquem egredi paterentur, antè quàm is litteras ostendisset, idq; comperiretur; seruitiis maritimis in triremibus ad aliquot annos destinarentur: quæ vtrum morti sint anteferenda, multi dubitant. Adhæc in omnibus ferè ciuitatis partibus, sunt eiusmodi homines, qui venientes naues obseruant, eis obuiant, diligenterque perquirunt, vnde veniant, quid mercium, & quos homines aduehant. Deindè officium Procuratorum sanitatis est, procurare vt non solùm in plateis, verùm etiam in singulorum ædibus munditia sit: & ea quidem si non fatis exquisita, attamen non odiosa. Tertiò, prouidere, ne quid in foro aut macello vendatur, quod insalubre aut putridum sit, quodque homines inficere possit. Quod si autem ita accidit, vt aliquis quâpiam re inficiatur, (quod subitò cognoscunt ex medicis, quibus hoc ab his procuratoribus sanitatis mandatum; vt si quid contagionis in ægroto animaduertent, mox indicarent) is statim Lazaretum, locum eiusmodi morbo affectis destinatum, tribusque milliaribus ab vrbe distantem, effertur: nec tantùm is, qui ægrotat, vrbe egredi cogitur; verùm etiam omnes ij, quibus cum ei maximè res fuit: verùm in alium locum conferuntur, ibique clausi tenentur 40. dies. Quod si intra hoc temporis spatium nullo morbo infestantur; datur eis facultas in urbem redeundi. Verùm his omisis, ad alia veniamus.

Inuictæ & inexpugnabiles sunt Venetiæ, propter locū in quo sitæ sunt. Cū enim sitæ sint in mari, nihil eis nocere potest vis peditum aut equitum. Cū verò positæ sint in eiusmodi mari, quod non sit profundum (quod videre est in refluxu maris, tum enim multa loca conspiciūtur sicca) non sunt expositæ periculo classium. Quamobrem Attila, post vastationem Aquileiæ, frustrâ persecutus est eos, qui versus Venetias se contulerunt. Similiter Pipinus, Caroli Magni filius, tempore Obelerij, ducis Venetorum noni, creati anno 804. frustrâ tentauit expugnationem Venetiarū, cum classe Rauennæ ordinata. Est quidem in aliquibus locis profunditas tanta; vt vel maximas naues ferre possit (alias enim frustrâ ædificatæ essent, frustrâque in nauali feruarentur tantæ Triremes, si extra urbem educi non possent, nec sæpè conspicerentur magnæ naues, intra ipsam urbem) verū ea via, neque omnibus est cognita, & eā cūntes præternauigare oportet multa castella. Quod si igitur ij fuerint hostes & peregrini, ultra quod difficillimè viam inuenirent; inuentâ difficulter cursum tenere possent: cū à vi tormentorum, quæ sunt in castellis, quæ præternauigare eos oporteret, repellentur.

V. s. Venetia
 Hæ igitur sunt qualitates Urbis Venetæ, nimirum quòd sit pulchra, quòd sit commoda, quòd sit ferè inexpugnabilis, quòd sit miraculosa. Pulchra est propter palatia & templa (vt hic nihil dicam, de interna eius

pulchritudine, nimirum legibus & institutis) quibus abundat: commoda, fortis, & miraculosa, propter locum in quo sita est. Rectè igitur respondit Marianus Sozinus Legatus eò missus, interroganti sese Papæ, quid viderit Venetiis, *se vidisse Impossibile in Impossibili.* Iudicauit enim vir prudens, rem non modò maximè difficilem esse, verumetiam quasi impossibilem; vt Urbis tam magnæ, tam pulchræ, & tam antiquæ, fundamentum esset impetuofum, furens, & omnia vastans mare. Adhæc vt in ea hominum multitudo tanta, & tam diuersæ nationis, non modò haberet, vnde viueret, verumetiam vt benè & virtuosè viueret.

CAPVT III.

De ratione administrationis eiusden Dominij, imprimis verò Venetiarum.

Ciuitates Venetorum, quas possident in continenti, gubernantur à duobus magistratibus, nimirum à Iudicè, quem vocant *Podestà*, & à Capitaneo. Iudex determinat causas ciuiles & criminales. Capitaneus, præpositus est militibus, qui habitant in ciuitate, vel in territorio ipsius ciuitatis: curam is habet mœnium, portarum, victualium, & omnium partium ciuitatis. Verum sicut Iudici in iudicando adsunt Assessores, homines eximij in legibus interpretandis, & quorum consilio vtitur in diiudicandis causis ciuilibus &

criminalibus; ita præter Capitaneum sunt etiam alij duo, videlicet Castellanus & Camerarius: hic administrat pecuniam publicam, ille præest militibus, qui defendunt castellum, geritq; curam armorum, victualium tormentorum, &cæ. Hi duo subiecti sunt Capitaneo, neque quicquam facere possunt sine ipsius permissione & mandato. In ciuitatibus & territorijs paruis, non est alius magistratus præter Iudicem. Illi enim, qui sunt Capitanei, Castellani, Camerarij, ciuitatum principalem, potestatem suam exercent in omni etiam territorio.

Administratio Reipub: Venetæ dependet principaliter à tribus magistratibus, nimirum à Concilio magno, Ordine Senatorio, Principe. Hæc tria membra componunt totum corpus Reipub: Venetæ, reliqua sunt tantum accidentaria, & comprehenduntur sub istis, vt Decemuiui, Collegium sapientum, Septemuiui, &c. sub ordine Senatorio. Concilium magnum, vocatur illud, ad quod admittuntur omnes nobiles, qui præterierunt 25 annos. Necessè est autem, vt præter parètes, duobus testibus, viris honestis & fide dignis, iureiurando comprobent, quod sint genere nobiles. In hoc concilio omnes creantur magistratus: Sunt tamen aliqua dignitates, quæ non dantur nisi ab ordine Senatorio, vt est dignitas legatorum & aliorum nonnullorum, de quibus infra dicetur. Sunt etiam aliqua dignitates, quæ non dantur nisi plebeis, vt Cancellarij, qui quidem honor maximus est, sed absque imperio, vt & honor Pro-

curatorum D. Marci. Ecclesiasticos à magistratibus & concilijs summouere solent. Quo autem modo & qua ratione in creandis magistratibus vtantur, cùm id fatis à Contareno, qui etiam latinè est redditus, explicatum fit, hïc de eo scribere supersedeo: hoc tamen repeto & diligenter obseruandum existimo, quod in omni creatione misceant electioni sortem: (quo fit, vt præcludatur via spei ambitiosorum, nec munera quicquam hïc efficere possint) quodque nunquam vno eodemque tempore, duos eiusdem familiæ eligant: idq; propterea, vt publica potestas ad plures pertineat, & non reducatur ad paucos; quorum in manibus, si publica esset potestas, facilè aliquid contra Rempub: machinari, præfertim si sanguine sibi proximè essent coniuncti, & turbare eam possent. Et quidem æquum est, vt inter eos, qui æqualiter boni esse debeant, æqualiter etiam officia & honores distribuantur, qui sunt præmium & merces cuiusque virtutis. Ex quo etiam apparet, quod magistratus simpliciter non debeant esse perpetui, tamen si in Monarchia omnes potestates paucis exceptis, perpetuas esse expediat: in popularibus verò & optimatum imperijs, annuos magistratus esse præstabilius est: ita tamen, vt semper excipiantur aliqui magistratus, qui perpetuà quadam stabilitate mobiliū magistratuum vices sustineant. Vnde Venetijs nulla imperia, nullæ potestates, nulla collegia iudicum, ac ne Senatores quidem ipsi perpetui, præter Principem, Procutatores

D. Marci, Primicerium seu Cancellarium consilij publici, & quatuor senatus Scribas.

Senatus Venetorum legitimus continet 120 Senatores. Omnis cura gubernandæ Reipub: pertinet ad Senatum, si eius nomine comprehendantur, Decemviri, Collegia Sapientum, Septemviri: Quod Senatus decreuit, habetur ratum & firmum: iuxta Senatus deliberationes pax inicitur, vel bellum mouetur: prouentus etiam totius Reipub: ad mandata eius & expenduntur & seruantur. Si tempus & necessitas postulat, vt sint pluribus persoluenda tributa, augendæ decimæ, & subditorum facultates æstimandæ, vel vt ab istis oneribus liberandi sint subditi, fit id decreto & mādato Senatus: Leges nouiter à Censoribus introductæ, confirmantur à Senatu: Perpetuam potestatem obtinet Senatus eligendi legatos, qui mittuntur ad exteros reges & populos: Similiter creatur à Senatu, Collegium eorum, qui habent potestatem congregandi Senatum, & referendi ad eum. Hic magistratus introductus est principaliter propter hanc causam, ne nascerentur in Senatu confusiones, si Senatores pariter & referrent ad seipfos res deliberandas, & easdem etiam deliberarent. Aristoteles vocat hos Proconsultores, quia de rebus ad Rempub: pertinentibus, prius consilium capiunt, quàm eas res ad Senatum referant. Vulgus eos vocat Sapientes, cùm videantur plus quàm reliqui sapere. Hic magistratus non est perpetuus, sed tantum sex mensium. Diuisus

est in tres ordines. Primi ordinis sunt Sapientes communi, hoc vocabulo nominati, suntque numero sex: principalem locum inter reliquos isti obtinent, & habent curam vniuersalem totius dominij Veneti. Secundi ordinis sunt Sapientes continentis, siue, vt illi vocant, *della terra firma*, & sunt numero quinque: principale officium horum est, militibus, qui militant sub capite Venetorum, omnibus rebus necessariis provide-
re. Tertij ordinis sunt Sapientes maris, numero quinque: his incumbit cura rerum maritimarum. *Admiralio*

Dictum est de Concilio magno, de ordine Senatorio: restat vt dicatur aliquid de Principe, qui in hac Repub: non nascitur sed eligitur, & quidem hoc modo. Primò, conuocatur concilium, omnesque ciues congregantur, qui annos præterierunt 30: quorum numerus quantus est, tantæ mittuntur in quandam urnam *pallote*, vt illi nominât, calculi siue sortes, triginta tamē solùm aureæ, cæteræ argenteæ: ex quâ urna, quæ ante tribunal Principis collocatur, & cui omnes proximè assident, puer pro quoque ciue (quæ quidem consuetudo obseruata fuit etiam à Romanis, cùm eiusdem Cicero de diuinatione ità mentionem faciat: *Sortes quæ fortunæ monitu, pueri manu miscentur & ducuntur*) sortes tollit: Quæ si fuerint argenteæ, ij pro quibus sumptæ sunt, subitò discedunt concilio, tanquam non amplius participes electionis: Si verò fuerint aureæ, ij pro quibus ductæ sunt, altâ voce à Secretario nominantur, ad

quam nominationem omnes concilio discedunt, qui sunt propinqui eius qui nominatur: tùm ne forte obtingeret, vt vnus eiusdem que familiæ plures essent participes electionis; tùm vt publica potestas, quæ maximè consistit in electione Principis, ad plures pertineret. Illi verò, quibus sortes aureæ obtigerunt, qui sunt numero 30, in celsum quendam locum se conferunt: & iterum sortitione factâ eligunt inter se nouem, & id quidem in præsentia consiliariorum: Hi nouem soli (neq; enim cuiquam datur potestas eos adeundi, & cum eis conferendi) creant, eo modo quo omnes creantur magistratus, quadraginta: quorum si aliquis sit absens, statim vocatur, nec interim ei datur facultas cum quopiam colloquendi: Hi sortitione iterum inter se factâ, reducuntur ad duodecim: qui creant nouem, modo creandi ordinario: Hi vndecim: Hi denique quadraginta vnum, qui postea eligunt principem suffragijs, quibus tamen sortem miscent. Facto enim iuramento, testimonio voluntatis suæ erga Rempub: & studio eligendi, quem maximè ad id idoneum, & ex dignitate ac vtilitate Reipub: existimaturi sint, conijciunt in vnam cartulas siue schedulas, quibus quisque pro suo arbitrio ac iudicio, inscribit nomen eius, quem dignû, eo munere existimat; quibus inter se mixtis ac singulatim à præfectis desumptis, is cuius est nomen inscriptum ei schedulæ quæ desumpta est, si est præsens, exit. Interim si quid à quopiam eorum qui eligunt, scitur,

quod eum minùs idoneum ad benè defungendum hoc munere faciat, liberè profertur. Vocatur postea, referunturque ei obiecta à præfectis, sine nomine tamen authoris, cùm & altum silentium omnes ante electionem iurârint. Respondet obiectis si potest, & si res ita postulat, sæpius discedit & redit in eadem causâ. Eodem modo omnes candidati examinantur. Tum denique ex ijs, qui reuera idonei iudicantur & sunt, sortis tamen simul beneficio fit Princeps, nimirum cui obtigerint viginti quinque ballotæ, siue calculi aurei. Ut autem lectus est nouus Princeps, cuditur noua moneta, cum nomine & imagine Ducis: incedit is cum magna pompâ per forum D. Marci, spargitq; nouam monetam inter vulgus, quousq; ventum fuerit ad certum locum, vbi ducali pileo adornatur. Potestas eius perpetua quidem est, sed valde accisa & truncata. Solus quidem obtinet omnem potestatem, quam habent reliqui omnes; sed ista potestas, ita legibus est frænata, vt ipse solus nihil possit efficere, & cum alijs magistratibus coniunctis, nihil authoritatis (præterquam quod postremus suffragia ferat) habeat plus, quàm singuli, qui funguntur officio illius magistratus. A latere enim Principis, non discedunt vnquam sex consiliarij, qui sunt capita & primarij sex partium, in quas diuisa est ipsa ciuitas. Hi vnâ cum Principe gerût curam omnium rerum, quæ pertinet ad Rempub: fungunturq; hoc officio sex mensibus. Sine his aut sine Decëuiris, nec vocare quëquam

ad se, nec prehendere, nec iure rogare, nec Principis alicuius aut populi litteras referare, aut legatos admittere, aut dimittere, ac nè vrbe quidem in scijs his exire Princeps potest. Quinetiam Falerium Ducem, quod uxorem peregrinam sibi desponderat, Decemviri in crucem egerunt. Præter hunc, vndecim Duces enumerat Sabellicus, vel populari tumultu cæsos, vel supplicio affectos, cum potestate abuterentur. Honor est solus, quo Princeps antecellit & præstat omnibus in hac Repub: magistratibus. Incedit enim vestitus regaliter auro & purpura: sedem habet regiam in loco aliquantum eleuato: tecto semper capite & sedens, omnes ciues, Senatores, stantes & detecto capite loquentes, audit: omnibus collegijs præest: titulo Serenitatis ornatur, cum cæteri principes Italiae Celsitudinis titulo sint contenti: omnibus litteris, quæ mittuntur ad reges & principes, omnibus legibus, decretis & Senatus consultis affigitur Sigillum, & inscribitur nomen Principis: omnes pariter litteræ inscribuntur Principi, & diriguntur ad eum: omnes nummi tam aurei, quam argentei, nomine & effigie Ducis signantur. Ad conseruandam istam dignitatem (posset enim fieri, vt priuatae facultates electi Principis ad id faciendum non sufficerent) soluuntur Principi ex ærario publico singulis annis, tria millia & quingenti scuti aurei tantum; siue vt alij affirmant, & quidem verisimilius, singulis diebus Veneris centum *Cechini*, quod facit circiter ducentos, & duodecim flore-

nos aureos : quos quantuloscunque, in priuatum vsum non licet vertere, sed omnes in publicum expendere : aliâs enim post mortem eius, non sine multa & magna infamia cogentur hæredes eius restituere, si quod in eos esset collocatum. Quater in anno, iuxta antiquam consuetudinem, instruit conuiuium, pro sexaginta aut septuaginta ciuibus & Senatoribus. Solet etiam in die Ascensionis Domini, assumpto secum toto Senatorio ordine, magna solennitate & triumpho, populiq; applausu, sibi mare annulo aureo, in mare proiecto, quot annis desponsare : in eum, vt aliqui arbitrantur, finem, vt ira maris hâc ratione placata, Veneti meliùs rebus suis vacare, & tutiùs nauigare possint. Sed veriùs id propterea fit, vt eo ipso demonstret ius & dominium in mare Adriaticum, datum & donatum sibi à Papa Alexandro tertio, cùm is fugiens immanitatem Imperatoris Friderici Barbarossæ, Venetias se contulisset. His enim verbis vtitur Princeps, cùm anulum in mare projicit: *In signum perpetui Dominij maris Adriatici.*

Ex his, quæ dicta sunt superiùs, satis fortassè apparet, quæ sit forma & ratio gubernationis ciuitatis Venetæ : & quòd ea non sit simplex, sed mixta & composita, participetque de omnibus speciebus statuum, videlicet de statu Regio, de statu Optimatum, & de statu Populari. Princeps enim præsefert statum Regium. Ordo Senatoriùs, vnâ cum Collegio, representat, certam quandam speciem optimatum, Consilium autem ma-

gnum similitudinem habet status popularis. Certum est autem eiusmodi formam gubernationis omnium esse optimam: tum quod ea comprehendat omnia ea bona, quæ singulis gubernationum formis simplicibus insunt; tum quod minus eam corrumpere possint ea mala, maximè verò interna, quæ alias singulas gubernationes simplices euertere solent.

Causæ enim internæ, quibus plerunque euertuntur status Regij, sunt principaliter Incapacitas Principis, Libido, Intemperantia & Crudelitas. Incapacitas principis (quæ potest esse propter multas causas, & maximè propter pueritiam, stultitiam, negligentiam, simplicitatem) si non animaduertitur & intelligitur à subditis, audiunturque ipsius mandata, tunc cæcus cæcum ducit, & deniq; ambò in foueam cadunt. Quòd si autem animaduertunt & intelligunt subditi, quòd Princeps eorum incapax sit principatus; venit is in eorum contemptum, ex contèptu nascitur inobedientia, ex inobedientia confusio status, cum erit qui imperabit, nemo qui obediet. Similiter, quando Princeps nimis indulget voluptatibus, prouocat & excitat eo ipso erga se inuidiam, & maximè principalium. Vnde illud Salustij: *Inuidia orta est ex opulentia*: Ex inuidia deinde nascitur odium, ex odio audacia, ex audacia prorumpunt omnia mala. Similiter, quando princeps nimis crudeliter tractat subditos, incutit eis primò timorem, ex timore nascitur desperatio, ex desperatione conspi-

rationes & clandestina cum alijs nationibus consilia, & denique proditiones.

Solet quæri, an plures status pereant libidine principum, an verò crudelitate? Verùm à maiori parte cōcluditur, quod plures status euertantur libidine, quàm crudelitate. Crudelitas enim excitat erga se odium, & parit etiam metum. Libido autem generat odium, & contemptum. Crudelitas igitur præter odium causam sui ipsius destruētē, habet metum causam sui ipsius cōseruantem, tametsi debilem: *Malus enim custos diuturnitatis metus*. Libido autem nihil habet, quod eam cōseruet, cùm & odium & contemptus ei aduersentur. Prætèrea crudelitas tollit vires vltionis ei, qui est offensus. Libido causas sui ipsius destruentes, alit & cōseruat.

lib. regni
Polo: Causæ principales internæ, quibus euertuntur status optimatum, sunt dux. Ambitio, & Auaritia. Ambitio verò, aut ipsorum gubernatorum, aut subditorum. Videtur enim innata cuique cupiditas honoris, & maximè videtur innata esse ijs, qui aliqua excellenti virtute sunt præditi. Nemo enim ferè est, qui multis laboribus & molestijs in addiscenda virtute susceptis, nō quasi mercedem earum rerum, desideret gloriam. Cùm igitur tales videant se esse exclusos ab honoribus, neque tamen inferiores virtute ijs, qui summos in Repub: dignitatis gradus sunt consecuti, existunt inde sæpè turbæ & seditiones. Vnde Salustius in Catil: *Belli causa prima fuit, Libido dominandi*. Ex hoc perspicitur

quàm periculosus sit status optimatum. Etsi enim Optimates officio suo non defunt, nihilominus tamen subditorum ambitio, sæpè conturbat statum. Etsi autem eum conturbat & labefactat, non tamen funditus tollit & euertit; dummodo Optimates concordes sint & vanimes, existimenturque à vulgo viri boni, iusti, & prudentes. Dum enim pro talibus à vulgo habentur, destituuntur illi ambitiosi viribus, nec sibi multum de opera & auxilio communi polliceri possunt. Verùm vbi inter ipsos gubernatores nascuntur seditiones, quod plerunque solet euenire propter principatum, dum vnusquisque eorum, & maximè qui diuitijs abundat, primum vult in Repub: habere locum; tùm ex hoc malo nascuntur multa alia, quæ causant interitum status. Dum enim contendunt de loco & principatu, negligunt Rempub: anteponunt priuatas res publicis. Diuites credendo, quod tantò citiùs & faciliùs possint superare suos aduersarios, & consequi id quod velint; quantò plus habeant pecuniæ, omninò se dedunt avaritiæ, omneq; suum studium, omnem curam & diligentiam in augendis opibus ponunt. Quam ob rem multa iniustè ordinant, nouas leges introducunt, multa per vim, multa crudeliter agunt, denique vias eiusmodi quotidie excogitant, quibus citiùs ad summas diuitias peruenire possint. Ij deinde, qui sunt inferiores alijs diuitijs, ad vulgus sese conferunt, fiuntque populares, & sub specie boni publici, & amoris erga Rempub: accusando

negligentiam, iniustitiam, & nimis imperiosam dominationem diuitem, existimant se inuenturos auxilium populare, & ita consecuturos id quod volunt. Verum vt fallunt, ita falluntur. Etsi enim à multitudine promptè adiuuantur, dum eam hoc modò concitant, ad inuidiam & odium contra diuites; denique tamen omnes fiunt præda vincitricis populi, moti ad tollendum statum istum paucorum, causis malorum præteritis, metu eorundem malorum, desiderioque libertatis.

Verum, vt status iste Optimatum mutatur in statum popularem, propter nimium desiderium honoris & gloriæ eorum qui gubernant, propter iniuriam rerum publicarum, & infatiabilem sitim diuitiarum; ita immensum desiderium libertatis, & omnis generis licentiæ, causa est interitus status popularis. Ex vita enim licentiosa, nascitur contemptus legum: ex contemptu legum vita vitiosa. Est enim Lex norma & Regula viuendi, secundum virtutem. Vbi autem vitia regnant, fieri non potest, vt illa Ciuitas diu duret. Verèque à Seneca dictum:

Vbi non est pudor,

Nec cura iuris, sanctitas, pietas, fides:

Instabile regnum est.

Hæ sunt causæ principales internæ, quibus corrumpuntur & mutantur Status. Causæ externæ sunt, Potentia hostium, fraudes inimicorum, & benè ordinati alij Status. Verum, quæ causæ sunt magis perniciosæ; sine dubio

dubio internæ. Rarò enim euenit, vt vires externæ peruertant aliquem statum, nisi eum prius labefactârint, & corrumperint interna vitia. *Disordia Funnij R.P.*

Has igitur causas tollit Respub: mixta, & ita temperata, vt olim fuit Romanorum, Lacedæmoniorum, & Carthaginensium, & vt est nunc Venetorum. In Respub: enim ita ordinata, non potest desiderari prudentia. Quemadmodum enim Aristoteles inquit. *Alij quidem aliud: Omnes autem omnia vident.* Incapacitas Principis non habet hîc locum. Non enim in tali Respub: nascitur Princeps, sed eligitur: non autem eligitur nisi is, qui sit aptus ad tale munus obeundum, cuiusq; prudentia, industria, temperantia, & fortitudo, in officijs obitis probata sit & perspecta. Nec potest Princeps omiffa Respub: omninò sese dedere voluptatibus. Non enim habet in manibus pecuniam publicam: nec eam in res quas vult collocare potest, sed ei tantum de pecunia publica datur, quantum ei sufficiat, ad conseruandum suæ dignitatis gradum. Neque etiam Tyrannidem exercere potest. Potestas enim ipsius non est absoluta, sed ita legibus limitata; vt solus nihil possit facere, & cum alijs non nisi benè. Denique ambitio & auaritia magnatum, leuitas, instabilitas, & furor multitudinis non possunt peruertere statum, ita temperatum. Quia in eo quasi omnes fiunt participes honorum publicorum. Et quamuis pars aliqua egredi vellet præscriptos sibi terminos, velletque tumultuari, & officio

Paci student
 suo deesse. (vt plerunque euenire solet tempore pacis, rebusque prosperis, & ad voluntatem fluentibus) non tamen voluntati suæ satis facere potest. Vnius enim partis vires, alterius conatum, & impetum, impediunt & cohibent. Quemadmodum autem Respub: ita constituta, tempore pacis apta est ad defendendam seipsam, tollitq; causas internatum suarum ruinarum; ita quando ei aliquod periculum externum imminet, tantum habet vigorem & tantas vires; vt videatur inuicta & inexpugnabilis. Sicut enim tempore pacis commune ei fuit bonum; ita etiam tempore belli commune est omnibus periculum. Vnde euenit, vt omnes partes cogantur conspirare, & mutuò sese adiuuare, neque ab vlla parte desideretur fides, aut diligentia in exequendo negotio, rebusque ad finem bonum perducendis.

Fideli R.P.
Amor Patriæ
 CAPVT IIII.

De acceptis siue Prouentibus, & Expensis.

V Nius atque alterius partis Dominiij Veneti prouentus sunt maximi: maiores tamen sunt terrestres, & specialiter Lombardiæ. Prouentus annui Patuij sunt circiter 140000. scut: Vicentium pendit singulis annis circiter 36000. Verona 90000. Brixia 10045. Bergamum 60000. Cattarum & Zara 100000. Insula Candia, & Insula Corfu, 800000. Prouentus annui Venetiarum excedunt circiter 600000. scut:

Quæ omnia faciunt summam monetæ nostræ Polo: circiter trium millionum flore: quæ summa inprimis colligitur ex vectigalibus, decimis, & æstimationibus. quæ propterea ita dicuntur: quia omnium nobilium & ciuium facultates æstimantur, & iuxta illam æstimationem persoluitur à quouis Ciue pecunia. Quòd si necessitas postulat, vt prouentibus extraordinariis pecunia sit conquirenda, vectigalia augentur, multiplicantur decimæ, facultatesque ciuium & nobilium pluribus æstimantur. Præterea magistratus quidam venduntur, facultasque nobilibus, pro pecunia datur, ante tempus solitum intrandi in Concilium magnum. Atqui etiam plebeij, data pecunia, in patritiorum album referuntur; vt eadem qua patritij prærogatiua fruantur, vt bello Genuesi factum. *Casus et Necessitas Reipublice condit.*

Verùm vt accepta, ita etiam expensa feruntur maxima, & vix quicquam remanet, quod in ærarium reponatur. Dantur enim annuatim stipendia peditibus & equitibus, quorum numerus est duorum millium: & est ista militia constituta & diuisa in illas Lombardiæ partes, quæ requirunt perpetuas custodias & vigilias. Possunt autem ibi facile ali & sustentari propter multitudinem & abundantiam earum rerum, quæ ad victum pertinent. Multa præterea annuatim persolunt ijs, quorum operam & virtutem Reipub: suæ, tempore periculoso prodesse posse sciunt, nimirum ijs, quorum felicitatem, experientiam & fortitudinem cognouerunt.

videtur
 Tales omnibus modis deuincire sibi solent: & quamuis nihil sit præsentis periculi; nihilominus Capitaneos suos prædicant, & annua stipendia eis persoluunt. Sunt etiam in mari multæ Triremes armatæ, tum propter defensionem Status maris; tum vt securè mercatores nauigare & rebus suis vacare possint. Quælibet Triremis habet CL. remiges, vltra hos milites LXXX. Ita cõputatis computâdis constat quælibet Triremis singulis mensibus, circiter 700 scut: id est, circiter mille florenos. Multa præterea expensa feruntur, in conseruando apparatu bellico maris & terræ: in alendo homines doctos in Academijs & scholis publicis: in soluendo nonnullis magistratibus & ministris publicis: in fortificandis castellis & arcibus, &cæ:

CAPVT V.

De Apparatibus bellicis.

Quantum Veneti habeant apparatus bellicum maris, ostendit eorum Nauale, quod in circuitu continet ferè duo milliaria Italica: cinctum est hoc moenibus, habet que plus quàm ducentas Triremes, quarum aliæ sunt magnæ, aliæ mediocres. Cuilibet Triremi tempore belli præest nobilis quidam Venetus, quem Supracomitem vocant: is curam habet omnium rerum, quæ ad conseruandam suam triremem, & benè in ea pugnandum pertinent: habet summam potestatem in mi-

lites, quos habet in sua triremi, excepta potestate vitæ & necis. Ultra istos Supracomites est Legatus totius classis bellicæ, qui non est Capitaneus, sed tantum locumtenens generalis Capitanei: creatur is tempore pacis: Generalis autem Capitaneus, non eligitur nisi tempore summæ necessitatis: illius potestas summa est in mari & in gubernanda classe, huius in omnibus etiam prouincijs, tam terrestribus quàm maritimis; similisque est Dictatori Romanorum, nisi quod in omnibus rebus obediatur authoritati Senatus, & decretis Reipub: Venienti aliquo obuiam itur, tam à spiritualibus, quam à secularibus: clauis portarum & castellorum, pecuniæque publicæ ei traduntur: causas tam criminales quam ciuiles determinat, nec vlla conceditur Appellatio. In summa. Nullius magistratus apud Venetos maior est authoritas & potestas. Cùm autem sit periculosum vni ciui tantam concedere potestatem in Reipub: propterea rarò id fit, & tantum tempore & rebus sic postulantibus.

Non debet hîc silentio prætermitti lex, qua cautum est, vt nullus Capitaneus, aut locumtenens generalis Capitanei, cum Triremibus armatis Venetias veniret: verùm vbi peruentum fuerit ad Istriam, prouinciam ferè centum miliaribus Italicis à Venetijs distantem, vt ibi persolueretur nauticis & militibus, subitoque hi dimitterentur. Inde solent conduceri Triremes Venetias & locari in Nauali.

Sunt in Nauali amplissimæ salæ, plenæ aliæ omnis generis tormétorum bellicorum & bombardarum, aliæ omnis generis armorum. Quamuis enim ij milites qui veniunt, vt eis seruiant, afferunt secum arma propria; tamen cùm ea arma, quibus pugnatur in terra, differant ab ijs armis, quibus dimicatur in mari; proptereà eiusmodi arma plurima in armamentario reperiuntur. Videtur ibi magna copia ferri, æris, telæ & lignorum. Hic purgatur & liquefit ferrum, vt inde cudantur clauis & anchoræ: illic æs, vt inde formentur omnis generis tormenta bellica. Hic stringuntur funes & vela extenduntur: illic fabricantur remi, arbores & tabulæ: Nihil præterea non agitur, quod ad rem bellicam non pertineat. Denique ibi videtur, realis quædam, vt ita dicam, Idæa, prouisionis necessariæ, principis qui semper vult esse armatus: ita vt prudenter dixerit Alfonsus de Aualos, Marchi de Vasto, cùm vidisset & considerasset apparatus istum, *malle se habere Nauale & armamentarium Venetorum, quam quatuor optimas ciuitates Lombardiæ.* Equidem haud scio, an vllum armamentarium in tota Europa reperiatur, quòd huic comparari possit; excepto eo quod vidi Dresdæ, quod quidem in apparatu nauali huic facile cedit. At verò in apparatu terrestri, & dispositione rerum omnium, fortassis etiam præstat.

Qualis sit apparatus terræ, ex eo, quod dictum est superius, intelligi potest. Quòd si autem aliquando ne-

cessitas requirit, vt augeatur militum numerus, augeatur is militia mercenaria, & conducitur aliundè. Nam ij quos conducere possunt ex locis suæ ditionis pauci sunt.

Verùm principalis apparatus, & neruus belli, est pecunia, cuius quantam habeant copiam Veneti, credibile non est. Nec obstat, quod suprà dictum est, expensis factis, parum eis remanere, quod in ærarium reponere possint; cùm *addendo parum modico, magnus cumuletur aceruus*. Tametsi eorum thesaurus, non tam constat ex parata pecunia, quàm ex gemmis & vnionibus. Inter alia est ibi mitra Ducalis, Cratera tota ex smaragdo, & Carbunculus valoris inæstimabilis. Magni etiam æstimatur à Venetis (non tam ob rei valorem, quàm eiusdem datorem) Adamas, insignibus regni pulchrè interpositus, Henrici tertij, regis Gallorum, quem eis dono dedit, cùm inde in Galliam iret.

Quæstio autem hîc oritur duplex. Prima, vtrùm deceat Principem thesauros cumulare. Secunda, vtrum ad defendendum sese, vel offendendum alios, magis profit multitudo pecuniæ, an verò militum. Sunt qui dicunt, nihil minus decere Principem, quàm studium conquirendæ pecuniæ: tum quia minuit amorem subditorum; tum quia reddit nimis confidentem Principem. Minuit amorem subditorum, aut quia ij dubitant, nè in suam perniciem Princeps pecuniam cumulet: aut quia plerunque sitim istam diuitiarum Princi-

pum, sudoribus suis & lachrymis explere coguntur. Reddit autem multitudo pecuniæ nimis confidentes Principes, propter effectus suos incredibiles & infinitos. Quia enim in omnes partes maximam vim pecuniæ esse vident, vbi thesaurum cumulauerunt, nihil esse tam firmum credunt, nihil tam potens, quod Statum eorum, non dicam euertere, sed labefactare possit, omniaque se efficere posse existimant. Vnde fit, vt amicitiam vicinorum contemnant, pacem odiant, maiora suis viribus aggrediantur, bella neque necessaria, neque vtilia moueant, omnes denique vias ac rationes bene gubernandi negligant. Ex quo euenit, vt sæpè perdant Status, & thesauri eorum perueniant in manus hostium eorum. Ita euenit *Sardanapolo*, qui 40, miliones aureo: reliquit ijs, qui eum interfecerunt. Reliquit Darius 80, milliones Alexandro Magno, qui eum expulit regno. Perseus similiter magnam pecuniæ summam reliquit ijs, qui eum regno priuauerunt.

Etsi autem hæc à multis dicantur, negari tamen illud à nemine potest, quin *Felix illa ciuitas sit, quæ tempore pacis timet bellum*. Felices igitur & sapientes erunt etiam Principes, qui tempore pacis thesauros cumulant, propter usum & necessitatem belli, in quo id fieri & difficilè est & periculosum. Difficilè, quia strepitus armorum, cum impediatur mercaturas & negotiationes, culturam agrorum & collectionem frugum, necessariò etiam obstat, quò minus pecuniam habere pos-

sint subditi. Periculosum, quia si subditi vltra calamitates belli, licentiam & crudelitatem militum, tributis etiam à Principe torquebuntur, facile animo concident, & in desperationem cadent, conditionibusque hostium assentientur. *quod nunc metuenendum.*

Porro multi existimant, plus emolumenti adferre Principi ad defendendum sese, vel offendendum alios, multitudinem militum, quàm pecuniæ. Hanc quidem dicunt esse necessariam, verùm esse necessitatem talem, quam per se vincunt boni milites, nec fieri posse, vt bonis militibus desit pecunia. At verò, non semper vbi pecunia, ibi & miles. Secundò, dicunt pecuniam non esse causam principalem vincendi hostis: aliàs enim qui plus opibus pollerent, eos qui minùs ijs valerent vincerent: atque ita Darius vicisset Alexandrum, Græci Romanos, nostrorum patrum tempore Papa, cum Florentinis coniunctus, facile superasset Ducem Vrbinensem: neq; perdidissent Veneti ferè omne suum terrestre Dominium, tum cùm maximè refertum pecunijs habuerint ærarium. Tertiò, afferunt auctoritatem Solonis, qui Cræso Regi Lydiæ opes suas ostentanti, & quærenti quid de sua potentia sentiret, respondit, *quod eum propter innumerabilem eius thesaurum, quem sibi ostenderet, minimè iudicaret potentem, cum bellum ferro non auro geratur: posse autem aliquem plus ferri habere, & ei vnà cum regno opes auferre.* His rationibus aliæ opponuntur, atque ita respondetur. Primò, cùm An-

nibal (vt refert Liuius) Romanos ad Cannas viciffet ,
 mifit litteras Carthaginem , quibus Carthaginenses , de
 omnibus rebus , à fe fe fortiter & feliciter in Italia geftis ,
 certiores faceret ; nimirum , quòd cum ſex Imperatori-
 bus , quorum quatuor Conſules , duo Dictator & Magi-
 ſter equitum fuerunt , cum ſex Conſularibus exercitibus
 acie conflixerit , ceciderit ſupra ducenta millia hoſtiũ :
 ſuprà quinquaginta millia ceperit . Ex quatuor Con-
 ſulibus duos ſe occidiſſe , ex duobus ſaucium alterum ,
 alterum toto exercitu amiſſo , vix cum quinquaginta ho-
 minibus effugiſſe : magiſtrum equitum , qui conſularis
 poteſtatis fuerit , fuſum fugatumque . Dictatorem , quia
 ſe in aciem nunquam commiferit , vnicum haberi Im-
 peratorem . Brutios , Apulosque , partem Samnitum
 ac Lucanorum , defeciſſe ad Pœnos . Capuam quod ca-
 put , non Campaniæ modò , ſed poſt afflictam rem Ro-
 manam Cannenſi pugna Italiæ fuerit , ſibi ſe tradidiſſe .
 Ad fidem demum tam lætarum rerum , effundi in veſti-
 bulo curiæ iuſſit annulos aureos , qui aliquot modios
 expleuerunt . Adiecit deinde verbis , quo maioris cla-
 dis indicium eſſet ; neminem , niſi equitem eorum ipſo-
 rum , id gerere inſigne . Tantæ & tam glorioſæ lega-
 tionis quæ fuit ſumma . *Quo propius ſpes belli conficien-*
di ſit , eò magis omni operâ iuuandum Annibalem eſſe : pro-
cul enim à domo militiam eſſe , & in mediâ hoſtium terra :
magnam vim frumenti pecuniæque abſumi , & tot acies ,
vt hoſtium exercitus deleſſe , ita victoris etiam copias par-
 te ali-

te aliqua minuisse. Mittendum igitur supplementum esse, mittendum in stipendium pecuniam. Summa nimirum Orationis fuit, vt pecuniam Annibali Carthaginenses mitterent. Quomodo igitur boni milites vincent ipsi per se necessitatem pecuniæ; si milites Annibalis facere id non poterant? Cur defuit militibus Annibalis pecunia, cum militibus bonis facile sit inuenire pecuniam? An non erant boni milites, Annibalis milites? Certè optimi. Quamuis igitur tum temporis priuatis inimicis Annibalis, Summa legationis istius non probaretur, videreturque non necessaria Annibal petere, cum tantas victorias & prædam obtinuerit: tamen id à Senatu approbatum est, sententiaque eius, quòd tantò citius vincere posset hostes, quantò plus ijs haberet pecuniæ, sapientissima fuit iudicata, multaque propterea talenta argenti ei missa sunt. Tametsi autem concederetur, bonis militibus non deesse pecuniam, negari tamen hoc non possit, quin quærendo eam in hæc plerunque incurrant vitia. Primò, vt asuefiant rapinis: vnde à direptionibus earum ciuitatum, quas non diripi ad summam rei pertineret, contineri non possunt: sæpèque, vt ait Tacitus, obstat vincenitibus prauum inter ipsos certamen, omissa hoste spolia consecrandi. Deinde vt principalia officia militaria negligant. Tum, vt sæpè necessitate coacti pugnent, & ita necessariò etiam vincantur, quæadmodum accidit Cleomeni. Denique, vt inobedientes sint Capitaneo. *Tales enim à natum ferè omnes su-*

mus; vt à quo nos nihil boni accepturos videamus, eius imperium repudiemus. Ad secundam obiectionem respondetur, quod illi, qui victi sunt, non sunt victi, propter defectum principalis causæ, sed propter defectum aliarum causarum, quæ ad principalem pertinebant. Et si vllum est exemplum, quo vis & effectus pecuniæ in bellis demonstrari possit, est profectò idem exemplum Venetorum. Quamuis enim hostes eorum, pluribus & ijs quidem optimis militibus essent instructi; tamen paruo temporis spatio, omnia quæ amiserant recuperârunt; propterea, quia plus pecuniarum quàm hostes habuerunt. Authoritati Solonis, opponitur authoritas Damedis, Tucididis, Periclis, vt omittam alios. Iubentibus enim Atheniensibus, vt Damedes triremes in aquam conduceret, prospiceret quæ eis, militibus & nauticis, is autem nondum instructus à pecunia esset, respondit: *Primum cogitandum de pane, & deinde de conducendis in aquam triremibus.* Tucidides scribit de Pericle, lib: 23. cap: 233. quòd inter alia argumenta, quibus cohortatus est Athenienses, ad perferenda incommoda belli, primum hoc fuit, *siquidem victoriæ potiunde, spes magna esset, & ea quidem propter Consilium quo valerent, & multitudinem Pecuniæ quam haberent.* Idem scribendo in principio suarum historiarum de bellis, quæ fuerunt ante bellum Troianum, concludit non fuisse ea magna & atroica, & id quidem euenisse non propter defectum Gentis, sed propter defectum Pecuniæ.

CAPVT VI.

De Successibus in bellis.

Du ac varia fortunâ cum multis populis Veneti pugnauerunt: verùm tamen plerunque ad extremum victores euaserunt: idque magis, Virtute ac Consilio factum, quàm Fortuna. Diuturnum eis bellum fuit cum Imperatoribus Græcis, & regibus Vngariæ, cuius belli præmium obtinuerunt, omnes eas insulas, quas habent in mari Ionio & Egæo, omnesque eas prouincias & ciuitates, quas nunc tenent in ora Istriæ, Dalmatiæ, Albanæ, & Moreæ. Cùm Turcis infelici Marte plerunque conflixerunt: Insignis tamen & celebris est victoria, quam ad Curfulares insulas reportârunt: postquam victoriam, nihil ab vtraque parte tentatum est. Varia fortuna decertauerunt in Soria cum Genuensibus: denique tamen virtute M. Victoris Pisani, & M. Caroli Zeni, & M. Iacobi Gabelli Veronensis, & aliorum suorum Ducum victores remanserunt. Sæpè etiam de toto eo, quem nunc pacificè possident Lombardiæ statu, periclitati sunt.

Aduersa eorum fortuna fecit, vt plerunque soli cum multis, & quidem potentiſſimis hostibus pugnare cogentur. Virtutis autem & consilij eorum fuit tempestates, quæ sibi impèderent, euitare, consilia hostium conturbare, & si quid ij sui Dominij occuparunt repetere posse. Anno Domini, 1508, indixit eis bellum

Imperator, Rex Gallorum, & Iulius Pontifex: Erat eis prætereà pugnandum cōtra Marchionem Mantuanum ad Afulam: Dux quoque Ferrariæ terra marique bellum eis intulit: Adhæc Rex Hispaniæ requirebat ciuitates in Apulia oppignoratas: nihilominus tamen omnia ista prudentissimè composuerunt, periculaque sibi imminencia tam graua & atrociora, cautissimè effugerunt; vt dubitari non debeat, quin ad tantum imperium peruenerint, magis Virtute duce quàm Fortuna: quod vltra allata exempla probabiliter etiam sic comprobari potest. Si enim inter Respub: Christianas non fuit vlla, quæ fecerit maiores progressus, factum est id propterea, quòd nulla fuit Respub: ita benè ordinata & instituta ad acquirendum & ad tuendum acquisita. Iam verò viæ ac rationes acquirendi, & acquisita tuendi, non possunt monstrari & manare, nisi à Prudentia & Cōsilio, quod *cum Fortuna & temeritate non commiscetur.*

CAPVT VLTIMVM.

De vicinis.

TEnent confinia Veneti, cum quatuor Dominis potentissimis (vt omittam alios) nimirum cum Pontifice, cum Rege Hispaniarum, cum Imperatore, cum Turca. Pontificem sibi omnibus, quibus possunt demerentur officijs, cum eum esse videant Arbitrum rerum Christianarum.

Potentiã regis Hispaniarũ non admodũ formidant, tũ quia melius eo sunt instructi à nauibus, & maximè triremibus: tum quia animos subditorũ eius, maximè verò Apulorum, & Calabrorum, mutuis mercaturis, & negotijs sociatos, ac deuinctos tenent: tum deniq; quia sibi de cõmuni omniũ Principum Italiae auxilio pollicetur, si regis Hispaniarum cupiditas, eorum etiam fines inuaderet. His enim occupatis quid expectandum esset toti Italiae, nisi huius vnus imperium & dominatus?

Vires Germaniæ, etsi magnas esse sciant, & aliquando cum summo periculo totius sui Dominiij experti sint; tamen non tantoperè eas nunc timent: Primò, cùm videant bello Turcico siue Vngarico impeditas & attritas. Deinde, cùm ad retundendas eas, fortissima habeant in confinibus castella & propugnacula. Denique, cùm sciant esse disiunctas, nec vniri eas facillè posse. Est enim disiunctio Germaniæ triplex. Primò, disiuncti sunt inter se Principes & ciuitates liberæ: quam dissensionem faciunt diuersi fines, quos vtrique sibi proposuerunt: illi enim ciuitatibus liberis dominari; hæ libertatem suam conseruare studēt. Est prætereà dissensio & similtas, inter Principes, & Familiam Austriae, quam peperit Inuidia. Principes enim inuident fortunam & felicitatem illius Familiæ, tam diu sceptrum Imperij tenentis. Denique odium est acerrimum inter Catholicos & Protestantes. A parte horum sunt omnes ciuitates liberæ, & ferè omnes Principes se-

culares : ab illorum parte est Imperator cum nonnullis Principibus.

Ne Turcam hostem habeant , omni semper studio ac diligentia id procurant. Nimis enim difficile & periculosum est eis bellum cum Turca, Primò, quia omnes eorum Insulæ & ferè omne dominium maris, vicinius est Turcæ, quàm ipsis, propter interuallum maris. Difficilè igitur illis insulis à Venetis succurritur, facilè autem à Turca oppugnari & occupari possunt. Deinde, quia gerendo cum Turca bello, mercaturas in Oriente exercere non possent : vnde fieret, vt non solum priuatorum facultates, verùm etiam publicæ opes, quæ sunt nerui belli diminuerentur. Postremò, quia multa ad victum necessaria, illi populi qui oram

Albanix, Dalmatix, Sclauonix incolunt, eorumque imperio parent, desiderarent, quæ aliàs ad eos ex locis ditiori

Turcicæ subiectis adue-
huntur.

FINIS.

679
b

15078

6739
6

